

KLASİK KAYNAKLARDA 'ANLAMA' KAVRAMI**Dr. Cüneyt EREN*****Dr. İbrahim TANÇ******ÖZET**

Bu makale, yazılı veya sözlü olsun 'anlama' ifadesi üzerinde durmaktadır. Araştırmada, 'anlama' için genel bazı şartlar ön görülmüştür. Bunlar, sözün anlamını kavramak, gramer ve analitik yapısını bilmek, sözün söylenme sebebini bilmek, o söze bir bütün halinde yaklaşmak, ön yargılı olmamak, lügat ve terim sözcükleri ayırt etme ve o dilin sahip olduğu üslup ve özelliklerinden sayılan edebiyat diline hakim olmak gibi sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler:

Anlam, iletişim dili, analitik yapı, edebiyat, mecâz, bütüncül yaklaşım, lügat, terim, ön yargı

GİRİŞ

"*Anlam*": (Understanding). Başkaca daha temel süreçlere indirgenmek suretiyle açıklanamayan, kendine özgü bir süreç, yöntem ya da kavrayış.

Anlama yetisinin, herhangi bir kavrayış türünü gösteren' bildik faaliyetleriyle karıştırılmaması gereken anlama terimini ilk kez ve en doğru bir biçimde kullananlardan biri olan *Dilthey*, onu 'sendeki benimden yeniden keşfi' olarak betimlemiştir. Buna göre, anlama entelektüel süreçlerle ilgili olan bir bilme tarzı ya da formudur. O mimiklerde, sözcüklerde, edebiyat eserlerinde, tablolarda, hukukî yasalarda, vs., ifade edilen niyetleri, motifleri, duyguları ya da düşünceleri ifade edildikleri veya dışa vuruldukları şekliyle kavrama, onların anlamına nüfuz etmemdir.

Dilthey, gibi diğer Yeni-Kantçıları da anlamının, belli bir anlamı yaratan ya da dışa vuran failin öznel bakış açısını deneyimleme, imgesel olarak yeniden tecrübe veya inşa etme diye tanımlamışlardır. *Witgenstein* ise, sebeplerle nedenler arasında bir ayırım yaparken, anlamının sebeplerle ilişkili olup, bir eylemi takip ettiği kurallara veya uyduğu normlara bağlamaktan geçtiğini söyler. Alman hermeneutik geleneği içinde yer alan filozoflar ise, özellikle *Heidegger*'i izleyerek, anlamının sadece beşerî bilimlerin veya din bilimlerinin yöntemi olmadığını, onun yalnızca

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Öğretim Üyesi

belli bilişsel ve teorik başarıları açıklayacak disiplinler bir teknik ya da stratejiden ibaret bulunmadığını, fakat tam tersine, insani varoluşun pratik tarzı ya da boyutunu, onun bir dünya içinde çok çeşitli imkanları yansıtan konumlanmışlığını ifade ettiğini ve dolayısıyla yorumla eşanlamlı olduğunu söylerler”¹.

A. Bâki Güçlü, Erkan Uzun ve diğerleri tarafından hazırlanan Felsefe Sözlüğü’nde ise “anlama” ifadesi şu şekilde izah edilmiştir: İnsanın gerçekliğin özünü ya da doğasını kavrama yeteneği; zihnin ‘anlık’ (anlama yetisi) diye de adlandırılan yeteneği; yorumu da içeren zihinsel etkinlik; insan bilimlerine uygun olmasına karşın doğa bilimlerinin kendine özgü yöntemiyle –varsayımların deneyler aracılığıyla sınanmasıyla- çelişen bilgiye ulaşma yöntemi”².

Bir sözü anlamak ve onu yorumlamak, salt dil bilmekle mümkün olmayıp, çok yönlü ilişkiler yumağı da diyebileceğimiz prensipler içerisinde değerlendirmelere tabi tutularak ele alınması gereken bir olgudur. Ve özellikle, anlaşıldığı zannedilen kavram hakkında birilerini bilgilendirmeye çalışmak istenirse durumun vahameti daha da artar.

Anlamanın en doğru ve isabetli yolu, anlatan konumundaki söz veya yazının sahibinden neyi kastettiğini sormaktır. Zira eş-Şi’ru fi batni’ş-Şâir, (*Şiir, şairin karnındadır, onu en iyi o anlar*). Bu mümkün olmadığı yerde sözün kendisine yani, ne söylendiği, kime söylendiği, niçin söylendiği, ne zaman ve nerede söylendiği veya kaleme alındığı bağlama dönmek elzemdir.

Bir sözün anlaşılması için gerekli olan şartların en başında o dili bilmek gelir. Bir çoğumuz konuşmuş olduğu dili bildiğini zanneder. Oysa sadece konuşmak, meram anlatmak veya dili iletişim amaçlı kullanmak, o dili bilmeyi gerektirmez. İnsan yerine göre meramını anlatmak için dili kullanmasa da olabilir. Bazen el-kol hareketleriyle, bazen yüz mimikleriyle, hatta susmakla bile yerine göre iletişim sağlayabilir. O halde iletişim dilini konuşuyor olmak o dili bilmek anlamına gelmemelidir. Yani, bir dilde konuşabilmek, o dili bilmek için olmazsa olmaz nevinden şart da değildir.

Bir dili bilebilmek için, o dille yazılı veya sözlü metni anlamak, yorumlamak yerine göre üzerinde kalem oynatmak, diğer bir tabirle; mantığını kavramak, gramer ve analitik yapısını bilmek, sözün söylenme sebebini bilmek, o söze bir bütün halinde yaklaşmak, anlaşılana değil anlatılanı esas alarak ön yargılı olmamak, lügat ve terim sözcüklerini ayırt etmek ve o dilin sahip olduğu üslup ve özelliklerinden sayılan edebiyat diline hakim olmak gerekir.

Buradan hareketle günümüzde yaşamış olduğumuz coğrafya içerisinde aynı dili paylaşan bir çokları hakkında o dili biliyor hükmü verilmemelidir. Konuşmak, o dili bilmiş olmak için gerekli olan şartlardan birisidir. Ama sadece birisidir.

¹ Ahmet Cevizci, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma yayınları, İst., 2000, s., 57

² Sarp Erk Ulaş Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2002, s. 67

Bu şartları yerine getirmeden yapılan anlamalar! genellikle anlama değil, anlamamadır. Şimdi bu şartları ve ilgili prensipleri örnekleri ile izah etmeye çalışalım.

Dilin edebiyatını bilmek

Bir sözün anlaşılması için gerekli olan şartlardan birisi o dilin edebiyatına vakıf olmaktır. Her dilin iletişim dilinin yanında edebî yönü bulunur. Şayet bu dil, dinî metin ise durum daha da önem arz eder. Zira dinî metinlerin karakteristik özelliği de edebî olmalarıdır. Çünkü bu metinler, muhatap üzerindeki etkilerini büyük ölçüde üslûp öğeleri ile şiirsel, ya da anlatisal nitelikli dilsel form çerçevesinde icra ederler³.

Anlayan arasında bazen, ortak bir dil olgusu da şart olmayabilir. Bu gibi durumlarda, araya yardımcı faktörlerin girme zorunluluğu doğar. Bunlar, ortak dil olgusu sahibi mütercim veya teknolojik imkanlar vb. dış olgulardır⁴. Özellikle ortak dil kullanılmama durumunda o dili anlayabiliyor olmak için her iki dili de, edebî yönüyle bilmek gerekir. Arapça dinî bir metni anlamak isteyen, örneğin bir Türk'ün, hem Türkçe'yi hem de Arapça'yı edebî yönleriyle bilmesi gerekir.

Arapça'nın çok sayıda edebî sanat ve üslûba sahip olduğu bilinmektedir. Bu edebî sanatlar ve üslûp özellikleri, verilmesi gereken mesajın herhangi bir yanlış anlamaya imkan vermeyecek derecede tam bir şekilde sunulmasını sağlar. Belâgat da denilen edebiyat ilmi, Arap dilinin hususiyetlerini idrak etmek, ince sırlarına vakıf olmak bakımından en önemli ve en değerli ilimlerin başında gelir. Onunla dinî metinlerin nazmında ilk bakışta görülmeyen ancak dikkatli ilham neticesinde anlaşılabilen lügavî i'câz perdesi ortadan kalkar. Bu izahattan sonra diyebiliriz ki, özellikle dinî referanslı metinleri anlamak, bu metinlerde yer alan nazım örgüsünün ve edebî vasfının yeterli olarak değerlendirilmesine bağlıdır. Hatta, İslam ilimleri tarihine göz attığımızda, itikadî ve amelî ihtilafların temelinde, Kur'an'ın edebî inceliklerini anlamadaki farklılıkların önemli bir tesiri olduğunu görmekteyiz⁵.

³ Geniş bilgi için bkn. Ebû Zeyd Nasr Hâmid, *İlahi Hitabın Tabiatı, Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine*, çev. Mehmet Emin Maşalı, Ankara, 2001, s. 10.

⁴Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Cündioğlu Dücâne, *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*, 1. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu'nda verilmiş tebliğ, İst., 1995, s. 177-217.

⁵İslâm Hukukunun ilk metodolojisi olarak kabul edilen, İmam eş-Şafii (ö. 204/819)'nin *er-Risâle* adlı eseriyle başlayan usûl eserleri tedvin hareketi, Arapça'nın edebî inceliklerine büyük önem vermiş ve zamanla bu eserler, lafzi mebnaslar ve belâğata ait konularla dolmuştur. Hatta, Sekkâki'nin de belirttiği gibi, Fıkıh usulünün ekseri konuları, belâğatın tahakkümü altına girmiştir. Mesela, meânînin en önemli konularından olan haber ve inşâ bahisleri fıkıh usulünde büyük bir tatbikat ortamı bularak dinamizme kavuşmuştur. Emir ve nehiy sigası, emrin vücub, nehyin tahrim ifade etmesi, ayrıca, umûm, husûs, mutlak, mukayyed, mücmel, müfesser, müşkil ve müteşâbihle ilgili tartışmalar, usûlün en önemli konularıdır. Yine belâğat ilminin mevzularını oluşturan hakikat, mecâz, kinâye, istişare ve delaletler, usûlün, dolayısıyla, Kur'an ve sünnetten hüküm istinbat etmek isteyecek olan fakihin, asla müstağni kalamayacağı konulardır. İşte bu mecburiyet, belâğat ilminin ne derece önemli bir prensip olduğunu ortaya

Bir örnek verecek olursak: Hakikat, bir kelimenin sadece delalet ettiği mânada kullanılmasıdır. Meselâ, aslan kelimesi bilinen hayvan kastedilmişse hakikat, bir insanın şecaatini kastederek kullanılmışsa mecaz olur. Kelamda asıl olan hakikat olmasıdır.

Mecâz ise, bir kelimenin cümledeki manası dışında, kullanılma sanatıdır⁶. Konuşma istilâhında, konulduğu anlamın kastedilmediğine karine ile birlikte konulduğu anlamın dışında doğru olacak şekilde kullanılan kelimedir. Mecaz, i'câzı en yüksek noktada temsil eden ve ulaştırılmak istenen mesajı muhataba en yoğun bir şekilde arz eden bir ifade şeklidir. Söze güzellik, parlaklık, zarâfet, kuvvet ve canlılık vermek için kullanılır. Kur'ân'da mecazi anlamda kullanılan kelime ve terkipler çoktur. Sözü hakikat mı, mecâz mı olduğu anlaşılmadan murad edilen manânın anlaşılması mümkün değildir. Bunların bir kısmı herkes tarafından kolayca anlaşılabilir türde iken, bazıları ancak dil uzmanları tarafından anlaşılabilir.

*Ve fakat tartıları hafif gelen her kimse, onun anası hâviye (uçurum)dır.*⁷ ayetinde “ ummuhu” kucak açmış bir anneye işaretlenen cehennemden mecazdır. Varacağı yer, yatağı, kucağına sığınacağı yer, istiâre yoluyla mecazdır. Zira ana kucak, evladın barınacağı yer olma hasebiyle me'va ona benzetilmiştir. Burada aynı zamanda acıma ve tahkir de söz konusudur. “Nihayet sığınıp varacağı en şefkatli anası, hâmisi kızgın ateş olan haviyeden ibaret bulunan bir kimsenin halindeki felaket ve fecaatin şiddet ve büyüklüğünü düşünmeli.”⁸ Ayette yer alan bu ifadeyi salt kelime anlamıyla hakikat kabul etme durumunda, **salih amel, tartısı hafif gelenlerin kıyamet günü annelerine sığınacağı** anlaşılacaktır ki, bu manâ hem mantık açısından, hem de Kur'ân'ın bütünlüğü açısından doğru olmadığı açıktır. Oysa burada yukarıda da belirtildiği gibi cehennemden kendilerine kucak açacağı vurgulanmaktadır.

Sözün söylenme sebebini bilmek

Bir sözün anlaşılması için gerekli olan şartlardan bir diğeri sözün söylenme sebebini bilmesidir. Meselâ:

koymaktadır. Bu konuyla ilgili olarak, büyük gramerci Ebu Amr b. el-A'la (ö. 154/70)'nın, «rak'ta zındıkların çoğunun, Arap dili inceliklerini iyi bilememelerinden» kaynaklandığını tespit etmiş olması çok manidardır. (İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetu'l Elibba*, Kahire, ts., 24.) Ayrıca, meşhur dilci, İbn Cinnî (ö. 392/1001) de, Arapça'nın inceliklerinin, dini inancın belirlenmesindeki rolü ve tesiri üzerinde dururken, «müşebbihe» ve «mücessime» gibi bir çok fırka ve sapmaların, bu dilin zayıf bilinmesinden kaynaklandığını belirterek, bütün bu yanlışlardan kurtulmanın ancak, bu dilin, umumiyetle, mecâz üslubu üzere cari olduğunu bilmekle mümkün olacağını ifade etmiştir. (İbn Cinnî, *el-Hasâis*, Beyrut/1982, 245 vd.). Detaylar için bkn. Erciyes Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, sy. 5. Kayseri 1988, s. 183.

⁶ es-Suyûfî Celâluddîn, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1951, s. 105.

⁷ Kari'a 8-9.

⁸ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, ts. 9/395.

*“Ey Âdem'in evlatları! Bakın size edep yerlerinizi örteceğiniz giysi, süsle-
neceğiniz elbise indirdik. Fakat unutmayın ki en güzel elbise, takvâ elbisesidir. İşte
bunlar Allah'ın âyetlerindedir. Olur ki insanlar düşünür de ders alırlar”⁹.*

Bu ayetin de doğru anlaşılabilmesi için cahiliye dönemi adetlerini bilinmesine ihtiyaç vardır. Elbiseden de önemli olan, takvâ duygusu ve haya hissidir. Örtülmesi gereken yerleri örtmek olgun insanlara uygun işlerdendir. Çıplaklık, övünülecek, hoş bir şey değildir. Cahiliye dönemi Araplarından bazıları, kadın-erkek beraberce Kâbe'yi çıplık tavaf ediyorlar, bunu faziletli bir iş tarzında yapıyorlardı. Çıplaklığı yaymak şeytanın teşviki ile olunca, Allah Teâla, örtünmenin ve elbisenin insanın maddî ve manevî süsü olduğunu, şeytana uyup mahrem yerlerini açmamak gerektiğini hatırlatıyor. Allah insanı çıplak yaratmıştır fakat haya duygusu da vermiştir. Böylece insan, hem örtünme emrini tutmanın sevabına ermekte, hem de dünyadaki halifelik görevini ispatlamaktadır. Çünkü bütün yeryüzüne yayılan hayvan ve bitkilerden ve diğer maddelerden elde ettiği giyecekleri yapıp giymekle, bütün yaratıklar üzerindeki tasarruf ve yönetme gücünü, halifelığının tezahürlerinden birini göstermektedir.

Bütüncül yaklaşım

Bir dili doğru anlamamanın bir diğer şartı da, o dile bir bütün halinde yaklaşmaktır. Bütüncülüğün kastımız, tam, eksiksiz, parçalanmamış, parçalandığında hüviyeti değişendir. Zira, bir sözü parçacı yaklaşımla anlamaya çalışmak çok bariz hatalara sebep verebilir ve çok defa yanlış sonuçlara götürür. Dolayısıyla anlaşılacak istenen söz veya metin, baştan sona mülâhaza edilmeli ve bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Sözün söylendiği dönemin örf, adet, gelenek, görenek ve alışkanlıklarına vakıf olmak.

Söz, toplumdan soyutlanamaz. Bir takım dinî, kültürel, toplumsal ve siyasal özelliklere, örf ve adetlere sahip olan bir toplumda ifade edilen her hangi bir sözü o toplumun dinî, kültürel adet ve alışkanlıkları göz ardı edilerek anlamaya çalışmak yanlış yorumlara sebebiyet verecektir.

Peygamber kıssaları ve mucizeleri bilmek.

Divan şairlerinin şiirlerinde yararlandıkları önemli kaynaklardan biri, İslam tarihi, kısas-ı enbiya yani peygamberler tarihidir. Eski toplumlarda bu kıssalar hemen herkesçe en az dinî hükümler kadar biliniyordu. Ağızdan ağza bir kültür olarak geçiyordu. Çünkü hemen herkes kendi peygamberi kadar geçmiş peygamberlerin de hayatlarını biliyordu. Dolayısıyla Divan şairi de bu bilgilere vakıf okuyucularının anlayacağı şekilde şiir söylüyordu. Raḥşânî'nin şu beytine bakalım:

Kızarmış terleyip ruhsârın ey meh tâb göstermiş

Halîl-âsâ cemâlin âteş içre âb göstermiş.

⁹ Araf 26.

Burada Hz. İbrahim'den söz edilir. Fakat beyitte Hz. İbrahim'in adını göremiyoruz. Ancak burada Hz. İbrahim'in ünvanı olan "Halil" vardır. Biz okuyucu olarak onun niçin "Halil" ünvanını aldığını önceden bilmek zorundayız. Divan şiirinde "Halil" denildiği zaman da sadece Hz. İbrahim'in veya ona benzeyen sevgilinin anlaşılması gerektiğini bilmeliyiz. Sonra beyitte "ateş" ve "ab" kelimelerini görüyoruz. Ama , eğer biz önceden Hz. İbrahim'in ateşe atılma olayını bilmiyorsak, bunun sonucunun ne olduğunu bilmiyorsak ateş ve su kelimeleri de bize bir şey ifade etmeyecektir. İşte bütün bunları bildikten sonradır ki biz şairin burada yapmak istediği benzetmeyi kavrayabilir ve anlayabiliriz. Yapılan benzetme nedir? Sevgilinin ateşe benzeyen kırmızı yanağının ortasında bir ter damlası vardır. Burada yüz, yani cemal gül bahçesidir, ateştir. Hz. İbrahim nasıl ateşe atıldığı zaman orada bir su fıskırışsa sevgilinin ateş gibi kızaran yanağının ortasında su çıkmıştır.

Dinî ilimleri bilmek.

Tefsir, kelim, fıkıh gibi dinî ilimler divan şairlerinin sıkça istifade ettikleri alanlardır. Gubârî'nin şöyle bir beyti var:

Ey Gubârî ele girmezse şarâb işte gubâr

Su bulunmazsa zarûrette teyemmüm caiz.

Burada diyor ki: "Ey Gubârî! Eğer şarap bulamazsan işte esrar. Nitekim su (şarap) bulunmadığı zaman mecburen teyemmüm (toz) yapılır." Ancak bunu anlayabilmek için de teyemmüm olayını bilmemiz gerekir. Görüldüğü gibi bir fıkıh kuralı burada sanat zemininde söylenmiştir¹⁰.

Sözün söylendiği dönemde cereyan eden olayları bilmek o sözün ne anlama geldiğini anlamamızı sağlar.

Her toplumun kendine has örf, adet, gelenek, görenek ve alışkanlıkları vardır. Bunların yanı sıra her toplumun yaşamış olduğu kendi zaman dilimi içerisinde vakıf olduğu sorunlar, şartlar, durumlar ve de terminolojiler vardır. Bu şartları, bu terminolojileri en iyi yine o toplum içinde yaşayan fertler bilecektir. Örneğin 1980'lerin Türkiye'sini ele alalım: O günlerde gündemde konuşula gelen yaygın bir 'Orta direk' terimi vardı. Halk arasında geçim sıkıntısı çeken orta halli vatandaşlar anlaşılıyordu. Ve gazete manşetten 'Orta direk yandı' diye bir haber vermiş olsun. Bu gazete, yıllar sonra bir araştırmacı tarafından okunuyor olsa, ve manşetteki bu terim o günlere gidilmeksizin ve o günlerde bu terimden ne anlaşıldığı sorgulanmaksızın sırf sözlük anlamı ile algılanacak olsa ortaya çok komik bir manzara çıkacaktır. İşte günümüzden sadece yirmi yıl kadar öncesi yıllarında konuşulan ve günümüze kadar da kısmen kullanılan bu terimi doğru anlayabilmek için bir yerde o zaman dilimine gitmekte fayda hatta zorunluluk vardır. O günün şartları, adetleri, alışkanlıkları ve de terminolojileri, dikkate alınmadan yapılan yorumlar da, anlama faaliyetinin hemen başında iken doğru 'anlama'yı elde etmede başarısızlığa mahkum olmuş yorumlardır.

¹⁰ Rıdvan Canım, Osmanlı şiiri, (Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesinde, 08.03.2004 tarihinde verdiği panelden alınmıştır.)

Allahu Teâla aşağıdaki ayette şöyle buyurmaktadır:

*Safa ile Merve Allah'ın belirlediği nişanelerendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse oraları tavaf etmesinde bir beis yoktur. Her kim de, farz olmadığı halde gönlünden koparak bir hayır işlerse, mükâfatını görür. Zira Allah şükürün karşılığını verir. O, az amele çok mükâfat veren ve her şeyi bilendir*¹¹.

Tavafin aslının farz ve rükün olduğunda ihtilaf yoktur. Fakat bu tavafa Safâ ile Merve'nin ilavesi ve Safâ ile Merve arasında sa'y denen tavaf bölümü hakkında: "Ona bir günah yoktur." buyurulmuştur. Bu ise görünüş itibarıyla bir muhayyerlik gibi görünmekle beraber, vacip olduğu görüşü tercih edilmektedir. Hatta, İmam Malik ve Şâfiî hazretlerinden bu zahmetli tavafin da, tavafin aslı gibi rükün ve farz olduğu rivayet edilmiştir.

O halde âyette görünüş itibarıyla muhayyerliği ifade eden "Ona bir günah yoktur." Sözü'nü nasıl anlamalıyız? Bunun açıklaması âyetin indiği dönemin örf ve adetlerini tanımaktan geçer. Çünkü rivayet edildiğine göre cahiliye devrinde Safâ üzerinde "İsâf" adında bir put, Merve üzerinde de "Nâile" adında diğer bir put vardı. Cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf ederler ve bunlara ellerini sürerlerdi. İslâm gelip putları kırdıktan sonra Müslümanlar, Safâ ile Merve arasında tavaftan çekindiler. bunu hoş görmediler. Bunun üzerine bu âyet indi ki, korkmayın, bunda günah yoktur. Bilakis bunlar Allah'ın âlâmetlerindedir, diye bu tavafa teşvik edildi. Hz. Ömer bir defa Safâ ile Merve arasında koşmamış, sadece yürümüş ve buyurmuştur ki: "Yürüyorsam Resulullah'ı yürür gördüm, koşarsam Resulullah'ı koşarken gördüm"¹².

Ön yargılı olmamak

Önyargı, ister iyi niyetli, ister kasıtlı olsun; muhatabın önündeki metinden umut edilen istifadesine mânidir. Örneğin herhangi bir ideolojiye sahip bir kimsenin, görüş ve yaşantısı hakkında belli bir alt yapı oluşturduktan sonra Kur'an'a başvurup, kendisine destek mahiyetinde hüküm arayışına girmesi, Kur'an'ı anlama yerine onu tahrif etmiş olması demektir. Diğer bir ifadeyle anlam'ı belirlemede 'anlatılan'ı değil, 'anlaşılan'ı esas almış olur. Oysa makbul olan objektif yaklaşım, öncelikle sahip olunan ideoloji ve onun gereği yaşantının sorgulanabilmesi, hata olasılığının kabul edilmesi, ardından bu konu hakkında Kur'an'ın görüşü incelenmesidir. Bu konuda hatırdâ tutulması gereken bir diğer husus, olayın psikolojik boyutunun da hesaba katılması gereğidir. Örneğin, namaz kılmayan veya kılamadığını iddia eden ve herhangi bir art niyeti olmayan bir insanın, Cenab-ı Hakk'ın, "Namazı tam olarak kılın. Rükûya varanlarla birlikte rükû edin."¹³, "Gündüzün iki tarafında, gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl."¹⁴ vb. namaz buyruğu karşısındaki psikolojik konumu, öncelikle bu ayeti kendi yaşantısına uygun te'vil etmeye çalışmak olacaktır. Bu belki de, günahın psikolojik baskısı neticesinde muhtemel bir

¹¹ Bakara 158.

¹² Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Bakara suresi tefsiri.

¹³ Bakara 43.

¹⁴ Hûd 114.

davranış örneğidir. Şayet art niyetli ise belki de bu te'ville yetinmeyip, nassı tamamen inkar yoluna gidebilecektir. Özellikle lafızlarının çok yönlü ve anlamca zengin olduğu Arapça'nın bu elastikiyeti, (her ne kadar ilmî olmasa bile, ayeti bağlamından koparmak suretiyle mantık esaslarıyla bağdaşmasa da) bu tür art niyetli yaklaşımlara müsaittir. Yukarıdaki ayette yer alan "salât" kelimesini bu yönüyle iddiamıza delil olarak zikredebiliriz. Sözlükte duâ, zikir anlamına gelen bu lafız¹⁵, vahyin inmesiyle istilâhi anlam kazanmış, belli vakitlerde, özel hareketlerle yapılan malum ibadete isim olmuştur. Şimdi bu lafzı ayetin siyakı içerisinde yer alan bağlamından kopararak, duâ manâsına hasrederek yorumlamak ve neticesinde namaz yerine mücerret duâ etmek art niyetlilikten başka ne ile izah edilebilir?

Konuyla ilgili daha belirgin bir örnek verelim. İzzetli ve zelil olma kavramlarını ele alalım. İslam izzet kavramını, Müslüman'ın kendi din kardeşine karşı değil, gayr-ı Müslimler için ön görmüştür. Zira Müslüman, din kardeşlerine karşı *ezilletin alel mü'minin*¹⁶ fehvâsınca mahviyet içinde mütevâzi, azamî fedâkar, hasbîliğin de ötesinde duru, dupdurudur. İzzetli olma, Kur'ân öğretisi içerisinde Müslümanlar arasında olamaz. Yoksa, birlik ve beraberliği bozar. En hafif söylemle, anlaşılma esas alan ön yargılı yaklaşım, aralarında husumet olduğu din kardeşlerine karşı izzetli olmayı ön görebilir. Ve bunu savunmaya kalkışabilir.

Lügat ve terim sözcükleri ayırt etme

Bir sözü anlamamanın şartlarından birisi de anlamaya çalışılan sözün lügat ve terim anlamlarını ayırt edilmesidir. İstilah, muayyen bir cemaatin, bir meslek erbabının bir lafzı mânâyı lügavîsinden çıkararak başka bir manada ittifakla kullanmaları demektir. Meselâ "ilim" lafzı, lügatte mutlaka bilmek demektir. Sonra: "Bir konuya dair bir takım bir araya getirilmiş meseleler ve kuralların heyeti mecmuası" manasında kullanılmıştır. Binaenaleyh bu ikinci mânâ, bir ıstılâhi mahsustan ibaret bulunmuştur¹⁷. el-Cürçânî de *et-Ta'rifat*'da; ilk konulduğu yerden nakledilen şeyin ismi ile bir şeyin adlandırılmasında ilim ehlinin ittifak etmesi, bir bilim veya sanata mahsus kelime, genel bilinen anlamından başka, özel bir anlamda kullanılan terim, ilim ehlinin belirli bir ilme ait olmak üzere bir lafzı sözlük anlamı dışında kullanma" olarak ifade eder¹⁸.

İstilah bilgisi sebep-sonuç ilişkisi gibi ilgili ilimle doğrudan bağlantılıdır. Özellikle islâmî ilimlerin istilah bilgisi olmadan öğrenilmesi mümkün görülmemektedir. Bu, yabancı dil bilgisi olmayan bir kimsenin o dil ile yazılmış bir eseri anlayamamasına benzer. Müsteşriklerin hadis istilahlarını yanlış anlamları sebebiyle düştükleri hatalar ve bu hataların doğurduğu sonuçlar konunun önemini gözler önüne sermektedir. Başta Goldziher, Mingana, Margoliouth olmak üzere müsteşriklerden bazılarının "*haddesenâ, ahberanâ, semi'tu*" gibi eda sığalarını kelime anlamları ile yorumlayıp terim olarak anlayamamaları, onları "hadislerin ilk

¹⁵ el-İsfahânî er-Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Mısır, 1324, s.287.

¹⁶ Maide 54.

¹⁷ Bilmen Ömer Nasuhî, *Hukukî İslâmîyye ve İstilahâtü Fikhiyye Kamusu*, İstanbul, ts., I/11.

¹⁸ Bkz: el-Cürçânî es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Mısır,1938, s. 38.

üç asırda tamamen şifahi olarak nakledildiği ve hicri üçüncü asır musennefatının yazılı kaynaklara dayanmadığı” gibi son derece hatalı bir kanaate sevk etmiştir¹⁹.

Kur’an, ele aldığı her bir kelimeyi, en azından pek çok kelimeyi kavramlaştırmıştır. Kur’an kelimesi gibi, Kur’an’da ve İslâm’da çok önemli yeri olan Rabb, İlâh, Melik, Kitab, Vahy, Din, Millet, Şeriat, İbadet, Takvâ, İhsan, İhlâs, Velî, Nur, Nebî, Rasûl, İslâm, İman gibi kelimeleri, ayrıca, Kur’an İlimleri adı altında geniş bir ilmin doğmasına yol açan Muhkem, Müteşâbih, Tefsir, Te’vil, Nâsîh, Mensuh gibi kavramları hiç bir dile tercüme etmek mümkün değildir. Kur’ân’da yer alan bir ifadenin sözlük ve ıstılah anlamının karıştırılması doğal olarak ayetin yanlış anlaşılmasına sebep verecektir.

Mesela: Allahu Teâla aşağıdaki ayette şöyle buyurmaktadır: “ *Tıpkı o yağmura benzer ki, onun bitirdiği ürün, çiftçilerin hoşuna gider*”²⁰. ayetin orijinal Arapça’sında yer alan “küffar” kelimesi “kafir” kelimesinin çoğuludur. Lügatte “örtmek, bürümek” anlamındadır. Ayette tohumu toprağa bırakarak, bir şekilde, onu örtten çiftçi kastedilmektedir. Kafir kelimesinin İslâm’la kazandığı yeni ıstılahî anlamı ise, Allah’ın açık ayetlerini örtme makamındadır. Kur’ân’ı anlama yolunda ayette yer alan bu ifadenin salt sözlük anlamı ile ıstılahî anlamı karıştırılacak olursa, teşbih edilen yağmurun bitirdiği ürünün, çiftçilerin değil kafirlerin hoşuna gittiği anlamı çıkacaktır.

Başka bir örnek verelim: *Allah ne bahîre, ne sâibe, ne vasîle, ne de hâm diye bir şey bildirmemiştir. Fakat, o kâfirler bu inançlarını Allah’a mal ederek Ona iftira etmişlerdir. Onların ekserisinin akılları ermez. Kendilerine: “Allah’ın indirdiğine ve Resûle (onların hakemliğine) gelin denildiğinde “Atalarımızı ne halde bulmuşsak o bize yeter” derler. “Ataları hiçbir şey bilmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı onlara tabi olacaklar”²¹”?*

Öncelikle bilinmesi gereken husus, bu ayetin doğru anlaşılabilmesi için ayette geçen bu isimlerin ne anlama geldiklerinin bilinmesidir. Bunun için de cahiliye dönemini gitmek, Arapların adetlerine muttali olmak gerekmektedir.

’Bu ayette tanrılara vs. kurban adamak ve kurbanlık hayvanları serbestçe otlamaya bırakmak gibi bâtil uygulamalar yerilmektedir. İslâm öncesi Arabistan’da bu tür hayvanlara değişik adlar verilir, özel işaretler konur ve onları herhangi bir işte kullanmak, yemek için kesmek, şu ya da bu biçimde kendilerinden yararlanmak haram sayılırdı²².

Cahiliye Arapları putlarına adadıkları hayvanları gruplara ayırmışlardı. Beş kere doğurup beşinci de dişi doğuran deveye **bahîra** der, kulağını yarıp sütünü sağmaz, putlara bırakırlardı. Bazı hayvanları putlar uğrunda serbest bırakır, sütü yalnız

¹⁹ Bkz. Yücel Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1996, s.19-20; geniş bilgi için bkz. Eren Cüneyt, *Kur’ân İlimleri ve Tefsir İstılahları*, Erzurum, 2001, s. 1-3.

²⁰ Hadid 20.

²¹ Mâide 103-104.

²² Bkz. Mevdûdî, *Teshîmu'l-Kur’ân*, Maide suresi tefsiri.

misafirlerle ayrılırdı ki bu deveye **sâibe** derlerdi. Biri erkek diğeri dişi olarak ikiz doğuran koyun veya deveye **vasîle** der, erkeği putlara kurban ederlerdi. On nesli dölleyen erkek deveye **hâm** deyip onu da putlar için serbest bırakırlardı. Müşriklerin hurafelerinden biri de, deve ve koyun gibi hayvanları, âyette sayılan adlar altında putlara adama, insanların yararlanmasını önleme ve putlara kurban etme idi.

Ayette zikredilen terimlerle verilmek istenen maksat sadece bu terimlerin taşımış oldukları anlamları değil, bunların günümüzde yansıyan tezahürleridir. Bu adetler günümüzde başka ad ve unvanlar altında farklı şekillerde tezahür etmektedir. İşte yasaklanan budur. Nasıl ki, cahiliye toplumunda kâfirlerin ileri gelen seçkinleri, reisleri böyle yalan ve batıl şeyler uydurarak halkı sapıttılar ve peygamberleri de kendileri gibi hesap ederek Allah'a iftira ederler. Ve bu kâfirlerin çoğunun, özellikle cahil halkının akılları da ermez, onlara uyar giderler, günümüzde de buna benzer anlayışlarla toplum sapıtırılabilir, halk yanlış inanç ve itikada düşebilir²³.

ABSTRACT

This article deals with expression of the understanding the written and oral messages. In this research, some general conditions have been suggested for understanding. These are grasping the meaning of the word, knowing the grammar and analytic structure of the language, knowing the reason for the word, approach to that word as a whole word, not to be prejudice, differentiate the dictionary words and terms, to be good in literature, which has the style and characteristics of the language.

Key Words:

Meaning, communication language, analytical structure, literature, metaphor, totalitarian approach, dictionary, term, prejudice

²³ Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, Maide suresi tefsiri.